

Povodom 70. obljetnice Odsjeka za filozofiju i sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu

U čast četvorice odsječkih redovitih članova Akademije nauka i umjetnosti BiH (ANUBiH)

حياة للأمة التي لا تحي ذكرى أعظمها

(Lā hayāta lil-ummat allatī lā taḥayya dhikra ‘azamā’iha / Nema budućnosti narod koji ne čuva spomen na svoje velikane)¹

SAŽETAK

Akademija označava asocijaciju naučnika (učeno društvo, organizaciono tijelo) koji se bave istraživanjima na polju prirodnih nauka, filozofije i umjetnosti i koordinira znanstveno-istraživačke aktivnosti i standarde za akademske discipline, a one su obično strukturirane prema akademskim disciplinama, odnosno naučnim poljima koja izučavaju, i potpomognute su od strane matične države. Akademik je punopravni član naučne, umjetničke, književne zajednice u određenom društvu. U mnogim zemljama to je počasni naslov koji se koristi za označavanje punopravnog člana nacionalne akademije koji ima snažan utjecaj na nacionalni naučni / umjetnički život i igra važnu organizacionu ulogu u akademskoj razmjeni država. Pluralizacija akademskog prostora u BiH (stvaranje ANU RS, HAZU i BANU, IANUBiH) unekoliko je poboljšala relativno krutu strukturu, međutim, prestiž i značenje naslova definitivno su znatno narušeni devalviranjem kod prijema i samog broja novonastalih akademija. Kako bi se potvrdila smislenost članstva četvorice naših redovnih članova ANUBiH kao nacionalne (državne) akademije u ovom kratkom omažu njima u čast ukazujemo na relevantnost njihovog opusa s jedinom manom što nije više preveden u engleski jezik, jer da je tomu takav slučaj, danas bi jamačno neki od njih bili dio mainstreama svjetske filozofije *malgre tout*.

Ključne riječi: ANUBiH, V. Premec, A. Šarčević, M. Filipović i A. Tanović i značaj njihovog opusa.

* Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet. nevad.kahteran@ff.unsa.ba

¹ Ovo je duboka izjava i dubok izraz učenjaka, prosvjetitelja, oživljavača književnih i naučnih renesansa u Sjevernoj Africi Abdel-Hamida ibn Badisa (1889–1940), reformatorskog pokreta u Alžiru. Vidjeti: Merad 1967.

UVODNO RAZMATRANJE

Više od milenijum godina postojanja Bosne i Hercegovine svjedoči brojnim istaknutim duhovno i inače silnim bosanskim učenjacima koji su *in continuo* čuvali ovu zemlju da ne postane zemlja seljaka na brdovitom Balkanu, već prvo dično kraljevstvo, potom sastavnica nekoliko carstava / imperija, a onda jugoslavenska republika i naposljetku samostalna država *malgre tout* (v. Kahteran 2024). Ovu činjenicu jogunasto odbijaju samo promicatelji modernističke japalogije za koje svijet počinje onda kada su upravo oni okupirali katedre kao feude i počeli da izgrađuju samo njima znan kulturni identitet, koji nije ništa drugo doli opsjednutost egom, fatamorgana i pričin, koje stvarnost raspršuje kao mjehuriće od sapunice. Jer, ovakovrsne promicatelje solipsizma („samo [jedino] ja“) Google Scholar ne prepoznaje ili, ako ih i prepoznaje, tim gore po njih, jer je takvo što onda skandalozno i navoditi, dok je jamačno iskustveno dokazano da onako kako ispraćujemo one ispred nas, tako zorno ukazujemo onima iza nas kako želimo da se nas isprati, a ako takovrsna gospoda žele biti najveći bh. filozofi na potezu Marijin dvor – Kozija ćuprija, doista nemam ništa protiv takovrsnog njihovog goropadnog upinjanja i krivljenja vratova.

Bosna i Hercegovina kao zemlja na spoju kultura Istoka i Zapada, iliti zemlja na toj velikoj razdjelnici Istoka i Zapada, koja ujedno pripada i jednom i drugom i k tomu još je izvanredan ambasador oboma, definitivno je zemlja istaknutih učenjaka iz sva tri njezina konstitutivna naroda, ali i ostalih. Zajedno su svoje prinose namrijeli Bosni u amanet kroz stoljeća i učinili je svjetskim unikumom, posebnošću bez presedana u svijetu.

Radeći s Oliverom Leamanom² na izradi balkanske sekcije za *Routledge Handbook of Islamic Enlightenment* (Leaman 2026), uradio sam kroz surađivačku konverzaciju s više autora ravno stotinu stranica gusto tipkanog engleskog teksta odrednica s ovog prostora za samo prethodno stoljeće-dva unutar tog opsežnog priručnika(-sic!). Uz ovo, dostatno je na ovom mjestu tek spomenuti franjevca Juraja Dragišića (Georgius Benignus de Salvatis, de Argentina, de Bosnia, Macedo, de Feliciis, Dobrotić, Dobretić), filozofa, teologa i crkvenog velikodostojnika (Srebrenica, Bosna, oko 1445 – Barletta, Italija, 1520), Srebreničanina i latinistu najviše naobrazbe (Frangeš 2000), koji je predavao teologiju i filozofiju u Urbinu (1470–1482), Pisi, Firenci (1488) i Rimu, svojedobno se protiveći uništavanju hebrejskih knjiga i dokazujući njihovo značenje u svjetlu pomirenja svjetskih religija (*Obrana preizvrsnoga gospodina Johanna Reuchlina – Defensio praestantissimi viri Ioannis Reuchlin*, 1517) (HE 2013–2026a; HBL 1983–2025). O njemu pronalazimo

² Jedan od vodećih svjetskih poznavatelja islamske, jevrejske i komparativne filozofije.

i u djelu *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine od XIV. do sredine XVIII. stoljeća*, priređivača akademika Ive Pranjkovića (2005). Definitivno, BiH se ima čime podičiti, napose iz filozofije i logike, gdje je dostatno samo obratiti se onom što je magnum opus r. Amira Ljubovića (1996; 2008) *The Works in Logic by Bosniac Authors in Arabic / Logička djela Bošnjaka na arapskom jeziku*. S druge strane, kako je narod s tolikim brojem logičara i pisaca logičkih kompendija zapao u kult etničkog i nacionalne stupice posvema je drugo pitanje, ali cilj nam je iskazati pijetet četvorici redovitih članova ANUBiH koji su ujedno bili redoviti profesori Odsjeka za filozofiju i sociologiju, koji ove godine obilježava 70. obljetnicu od svojeg osnutka i to kako slijedi – od najmlađeg među njima do najstarijeg:

- **acc. prof. dr. Vladimir Premec** (Gola kod Koprivnice, RH, 18. 8. 1939. – Sarajevo, 23. 3. 2018.), redovni član 2005, dopisni 1995.;
- **acc. prof. dr. Abdulah Šarčević** (Stari Majdan, Sanski Most, 27. 5. 1929. – Sarajevo, 15. 11. 2021.), redovni član 1990, dopisni 1981.;
- **acc. prof. dr. Muhamed Filipović** (Banja Luka, 3. 8. 1929. – Sarajevo, 26. 2. 2020.), redovni član 1987., dopisni 1978.;
- **acc. prof. dr. Arif Tanović** (Gacko, 4. 12. 1925. – Sarajevo, 23. 6. 2010.), redovni član 1981., dopisni 1975.³

AKADEMIK VLADIMIR PREMEC – ODLUČNI ZAGOVORNIK JEDINSTVA U MNOŠTVU FILOZOFSKIH TRADICIJA⁴

³ Iskazujem izrijeком naročitu zahvalnost kolegicama Amini Huković-Đelilović i Mineli Đelmo, djelatnicama s ANUBiH, za uvide u dosje svakog od njih, a koji se čuvaju u Biblioteci ANUBiH.

⁴ Vidjeti ANUBiH s. a.a; UNSA 2018; HE 2013–2026b. Također, pogledati dostupan TV-intervju s akademikom V. Premecom (Diogen pro culture magazine 2013).

Akademik Vladimir Premec bio je moj mentor na sva tri ciklusa predbolonjskog studija i s velikim pijetetom i dužnim uvažavanjem ističem činjenicu da mi je referate (izvješća) za svaki gradus pisao nadležni nastavnik sukladno Frascatiju, kao i njegovu nesebičnu potporu, zauzimalaštvo i intelektualne poticaje od 1988. godine do njegove smrti 2018. godine. Dakle, ravno tri decenije surađivačke konverzacije i odnosa učiteljstva i naukovanja (Premec 2012). Uz ovo, on je uvijek bio točan u zakazano vrijeme konzultacija, a drugima je implicirao akademsku četvrt i nikada nas nije zaboljela glava od njega.

Završio je Nadbiskupsku klasičnu gimnaziju u Zagrebu 1958., a studij filozofije i komparativne književnosti završio je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1965. Doktorsku disertaciju *Patricijeva kritika Aristotelesa* odbranio je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 1968. kao najmlađi doktor filozofije, a od 1967. je asistent za povijest filozofije, antičke i srednjovjekovne, na Odsjeku za filozofiju i sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Taj nedirnuti „porod doba mladosti“, kako je profesor Premec nazivao odsustvo naknadnih intervencija unutar prvobitnog teksta njegove doktorske disertacije, ugledao je svjetlo dana u Zenici.

Biran je 1970. godine za docenta, 1975. za vanrednog, a 1982. za redovnog profesora na Odsjeku za filozofiju i sociologiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Bio je predsjednik Vijeća Odsjeka za filozofiju u tri navrata i prodekan Filozofskog fakulteta (1977–1979). Penzioniran je 2009.

Osnovni predmet proučavanja Vladimira Premeca bio je historija filozofije, antička i srednjovjekovna. Objavio je brojne knjige te prevodio brojna znanstvena djela.

Profesor Premec je 1965. i 1966. bio tajnik Hrvatskog društva za filozofiju, a kasnije predsjednik Društva za filozofiju BiH, član Kruga 99 (potpredsjednik), počasni član društva *Associazione Nicolo Copernico – Alunni del ateneo Estense*, Ferrara, Italija, dobitnik priznanja (Počasni doktorat) „*Doctoratus philosophiae honoris causa*“ na Università di Ferrara, Italija 1997., u povodu 400. godišnjice rođenja već spomenutog Frane Petrića ovo kritičko istraživanje i filozofsko bavljenje ovjenčano je ferrarskim laureatom, i dobitnik je International Peace Prize (USA). Također, bio je član je P.E.N. Centra BiH. Preminuo je u 79. godini života kao emeritirani profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu i redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Smrću ovog bh. i hrvatskog akademika, znanstvenika i prevoditelja matični Odsjek i cijela BiH su izgubili izvanrednog historičara filozofije, pedagoga, humanistu i nadasve prijatelja po duhu i inače. Njegov zaštitni znak je bio homerski smijeh (njegov nezadrživ, grohotan, gromoglasan, neobuzdan smijeh) i naročiti smisao za šale i pošalice, a što smo već mi njegove mlađe

kolege oslovljavali „premecovanjem“. Uvijek je s nostalgijom isticao kako je na tom našem matičnom Odsjeku, u svojstvu predavača, zatekao tada neke od najuglednijih profesora u zemlji, kao što su bili Vanja Sutlić, Ante Fiamengo, Andrija Krešić, Ivan Foht i Šefkija Žuljević (sada svi tvore Memorijal odsjeka za filozofiju).

Važna napomena na koju me je podsjetio in memoriam našeg Predraga Fincija (2018) jeste činjenica da ne samo da je Premec kao erudita i vrijedan i priljeжан znanstvenik pisao i predavao antičku filozofiju i filozofiju do renesanse nego je na Odsjeku za filozofiju u svom kabinetu na vlastitu inicijativu i s vlastitim sredstvima napravio i arhivu Odsjeka, u kojoj je marljivo prikupio značajnu dokumentaciju o povijesti i radu svih članova Odsjeka i samog Odsjeka.

Također, prisjećam da sam se upisao na Filozofski fakultet prije rata zahvaljujući upravo posredovanju profesora Vlade Premeca, dok je moj kolega fra Anđelko Lovrić upisan zahvaljujući Muhamedu Filipoviću, te da smo prvo morali polagati pretkvalifikacioni (više predmeta) pa tek onda s ostalim studentima steći pravo izlaska na kvalifikacioni ispit, iako smo i jedan i drugi bili skrajnje uspješni studenti i na jednom i na drugom fakultetu, ovo napose jer teološki fakulteti tada nisu imali status javnosti u SFRJ. Uz ovo, pred Vladom Premecom kao mentorom je magistrirao tada Enes Karić, doktorirali Rešid Hafizović i Adnan Silajdžić, da ne spominjem još neke slične situacije vrijednih kandidata i kandidatkinja sa skrajnutih teoloških ustanova i fakulteta. Doprinos uvaženog profesora Premeca u tom smislu je bio nemjerljiv, jer je otpriječio zabran i otkračunao zakračunata vrata Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu za izvanredne filozofsko-teološke sinteze i razmatranja u djelima bh. filozofa i općenito za prijeko potrebitu pluralizaciju bh. društva. Ovakovrsne akademske slobode i standardi se danas a priori pretpostavljaju, ali valjalo se izboriti za njih u vrijeme jednopartijskog sustava bivše jugoslavenske zajednice, a akademik Premec je bio ne samo vrsni poznavatelj antičke i srednjovjekovne misli već promicatelj i odlučni zagovornik takovrsnih akademskih sloboda, te nije moguće u dostatnoj mjeri istaknuti doprinos koji je osobno dao našem podneblju i filozofskoj misli. Ovaj multiligvisti (poliglota) živih, ali i danas arhaičnih jezika, Humboldt-Thyssenov stipendista, ferrarski laureat, nadasve humanist i esteta, smiren i dobrodušan u svojoj podravskoj naravi, oplemenio nas je građanskim manirima kulturne i stare Europe, što objeručke supotpisujem. A gdje smo usputice izgubili tu slobodu filozofske orijentacije, povijesnu auru matičnog odsjeka: poštovanje dostojanstva osobe, visokih znanja i racionalnosti argumentiranja o kojoj Premec svjedoči u svom tekstu, doista ne umijem odgovoriti, ali, ako šutim, jamačno znam (Premec 2019). Naime, Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta sebe utemeljuje i na sociološkim spoznajama, pa se zbog toga već od

1968. njegovo ime nadopunjuje kopulom *i* poslije koje se puno ime javlja u obliku Odsjek za filozofiju i sociologiju.

Glavna djela:

Franciskus Patricijus (1968 – Beograd: Institut društvenih nauka, Odeljenje za filozofiju), *Biće beskonačnog* (1973 – Sarajevo: Svjetlost), *Pohvala filodoksiji* (1978 – Sarajevo: „Veselin Masleša“), *Hrestomatija etičkih tekstova: patristike, sholastike, renesanse* / [izbor] Vladimir Premec (1978 – Sarajevo: Svjetlost), *O marksistima i kršćanima* (1988 – Banjaluka: Glas), *Logos u Herákleitosa* (1996 – Sarajevo: Međunarodni centar za mir), *Tjeskoba tolerancije* (2005 – Sarajevo: HKD Napredak Sarajevo), *Filozofijska i sociologijska bibliografija S. R. Hrvatske od 1945.–1962.* (2009 – Zagreb: HKD Napredak), *Simfonia Bosniae* (2015 – Sarajevo: Rabić).

Prevedena djela:

Toma Akvinski, *O biću i suštini*, BIGZ, Redakcija Kultura, Beograd 1973.; Frano Petrić, *Sretan grad*, Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1975. (prijevod kod više izdavača i izdanja); Toma Akvinski, *Dvije filozofske rasprave*, Veselin Masleša, Sarajevo 1976.; Rudolf Otto, Sveto, *O vanrazumskom u pojmu božanskog i njegovom odnosu prema razumskom*, Svjetlost, Sarajevo, 1983.

AKADEMIK ABDULAH ŠARČEVIĆ – EX-YU I BH. FILOZOFSKI
BARD, PISAC I ESEJIST⁵

⁵ Vidjeti In Memoriam ovog Sanjanina o svojem Sanjaninu, u: Kahteran 2022.

Jedan od najznačajnijih filozofskih pisaca bivšeg jugoslavenskog prostora, profesor emeritus Filozofskog fakulteta u Sarajevu, predavač na Pima Community College u Tucsonu (Arizona, USA), redovni član ANUBiH napustio nas je u 92. godini života (v. UNSA 2021), ostavljajući kolosalan opus u trajnu baštinu i zavještanje bosanskohercegovačkoj, ali i makedonskoj i hrvatskoj kulturi. Od 1948. do 1952. godine studirao je filozofiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a doktorirao je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu 1967. godine, i to s tezom *Kriza povijesti i suvremenost. Filozofija egzistencije Karla Jaspersa*. Bio je profesor filozofije u gimnaziji u Banjoj Luci od 1952. do 1954. godine, radio je na Filozofskom fakultetu u Skoplju (1954–1959), a od 1959. na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, na kojemu je predavao ontologiju, epistemologiju, estetiku, filozofiju znanosti i povijest filozofije; bio je profesor emeritus na Filozofskom fakultetu u Sarajevu i predavač na Prima Community College u Tucsonu (Arizona, USA) kada je penzioniran 2000. godine. Uz ovo, godine 1989. osnovao je Centar za filozofska istraživanja u Akademiji nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine te bio njegov prvi direktor. Posebice ističem njegov predani urednički i prevodilački rad u sarajevskoj Biblioteci „Logos“, koja je tada bila vodeća filozofska izdavačka kuća u bivšem jugoslavenskom prostoru, kao i posvema razvidnu činjenicu da je, uz intenzivni nastavnički, urednički i prevodilački rad, Šarčević bio i iznimno plodan filozofski pisac. Definitivno, neizmjereno su veliki autorski, urednički i redakcijski prinosi akademika Abdulaha Šarčevića u čuvenoj filozofskoj biblioteci „Logos“ u izdavačkoj kući „Veselin Masleša“,⁶ gdje je bio angažiran više od trideset godina i zahvaljujući kojoj je sukladirao svjetskim trendovima u filozofskoj literaturi.

Akademik Šarčević je objavio 31 autorsku knjigu, od prve *Slobodno djelo čovjeka kao bit istine u filozofiji* (Skopje, 1956.) do *Odabrani spisi moderne filozofije* u osam svezaka (Sarajevo, 2005.), uz preko 300 publiciranih radova sa subesjednicima u tim filozofskim raspravama a la Hegel, Kierkegaard, Nietzsche, Jaspers, Adorno, Heidegger, J. Ritter, Gadamer, K. O. Apel, J. Habermas, Hans Jonas, P. Sloterdijk, P. Feyerabend, Karl Löwith, Kostas Axelos, W. Benjamin, Arnold Gehlen, Carl Friedrich von Weizsacker, B. Waldenfels, D. Henrich, R. Rorty, H. Lenk, Gianni Vattimo, N. Abagnano, H. Plessner, E. Rothacker, J. P. Sartre, A. Camus, Gabriel Marcel, O. Höffe.

Iako duboko ukorijenjen u evropskoj tradiciji mišljenja, posebno njemačkoj, otvoren je bio i prema angloameričkoj filozofiji i kulturi, ali i prema istočnjačkim modelima mišljenja, odnosno arapskom, indijskom, kineskom i japanskom

⁶ Izdavačka kuća „Veselin Masleša“ iz Sarajeva, jedna od najuglednijih izdavačkih kuća na bivšem jugoslavenskom prostoru, osnovana je 10. juna 1950. godine. Danas ova izdavačka kuća nosi ime Sarajevo Publishing. Vidjeti: Sarajevo Publishing s. a.

mišljenju, zahvaljujući čemu je svojedobno prije 60 godina uveo predmete na kojima imam izbor na matičnom odsjeku: *Historija istočnih filozofija 1 i 2* (tada *Istorija istočnih naroda*) i koje predajem prethodne tri decenije. Njemu u čast Esko Muratović na Univerzitetu Crne Gore u Nikšiću je odbranio doktorsku disertaciju pod naslovom *Etički aspekti koncepcije humanizma kod Abdulaha Šarčevića* (Muratović 2025). Iako su pred uvaženim akademikom Šarčevićem učile i obrazovale se brojne generacije bosanskohercegovačkih profesora filozofije i filozofskih pisaca, takovrsna čast je pripala Crnoj Gori, a ne Bosni i Hercegovini. Na dan njegove dženaze, kada nas je napustio jedan od najvećih ikada koji su sjedili u našem Nastavno-naučnom vijeću FF UNSA, akademiku koji je ravno 40 godina bio član ANUBiH, njegove radne kolege su tog dana birale novog člana: *al-‘āqilu yakfī ishārah* (pametnom je dostatno išaretiti, tj. prstom pokazati – sic!).

Akademik Šarčević je pišući o sudbotvornim ljudima i velikanima i sam postao jedan od njih, ali mu osobno zamjeram što nije više objavljivao na engleskom jeziku, jer da je tomu bio takav slučaj, jamačno bi bio dio mainstreaama svjetske filozofije. Istu zamjerku upućujem i svojem mentoru. Jer, objeručke supotpisujem s T. Haverićem:

Mi nemamo ni Riceoura ni Habermasa, ali imamo ovog autora – referencu u južnoslavenskom historijskom prostoru. Dakle, Šarčević.⁷

Za razliku od njegovih brojnih kolega filozofa, sociologa i univerzitetskih profesora općenito, koji su veći dio svog stvaralačkog života proveli unutar nametnutog ideološkog okvira bivše Jugoslavije i sustava unutar kojeg su nastavili svoje akademske karijere, u situaciji kada pokušavamo procijeniti cjelokupni opus akademika Abdulaha Šarčevića, možemo bez ikakve rezerve reći i posvjedočiti očiglednu činjenicu da ovaj plodni pisac filozofskih djela i veliki mislilatelj, koji je i sam pisao o sudbotvornim osobama, postavši i sam jedan od njih, nikada nije odao ni simboličnu počast tadašnjoj vladajućoj ideologiji. Profesor Abdulah Šarčević je, zaista, pripadao takvim sudbotvornim ličnostima o kojima je pisao u svojim stavovima o vodećim umovima filozofije i Istoka i Zapada. Akademik Šarčević ih je, zapravo, među prvima uveo ne samo u Bosnu i Hercegovinu već i u bivšu jugoslavensku zajednicu. Bio je to dosljedan napor u dijalogu različitih kultura i religija u kontekstu duhovne situacije našeg vremena, gdje su njegove vlastite misli bez ikakve sumnje predstavljale pravu dijalektiku interkulturalnog logosa.

Istini za volju, nismo baš bili toliko nemarni kao matični odsjek i FF UNSA, jer smo 30. 3. 2011. godine održali Simpozij o filozofskom djelu Abdulaha Šarčevića – „Abdulah Šarčević – filozofsko iskustvo vremena (znanost,

⁷ *Oslobođenje*, četvrtak 18. novembar/studeni 2021, str. 26.

filozofija, umjetnost)“ (FF 2014) u čast ovog istaknutog akademika čije je višedecenijsko, preko pola stoljeća, zapravo filozofsko djelovanje od ravno šest decenija ostavilo nemjerljiv trag u bh. nauci. Autor je definitivno najvećeg opusa na ex-YU prostoru.

Izabrana djela:

Povijest filozofskog mišljenja / Egzistencijalistička filozofija i pitanje o istini (The History of Philosophical Thought / Existentialist Philosophy and the Issue of Truth) – Plotinus, Soeren Kierkegaard, Jean-Paul Sartre, Gabriel Marcel, Nicola Abbagnano, Friedrich Nietzsche (2005 – Sarajevo: “Bemust”); *Čovjek u suvremenoj filozofiji Zapada / Filozofska antropologija / Smisao ljudske egzistencije / Istina, sloboda i egzistencija* (Man in the Contemporary Philosophy of the West / Philosophical Anthropology / The Meaning of Human Existence / Truth, Freedom and Existence) – Helmuth Plessner, Erich Rothacker, Arnold Gehlen, Karl Marx, Elias Canetti, Edgar Morin, Eugen Fink (2005 – Sarajevo: “Bemust”); *Odvažnost istine i slobode. Um. / Svjetska filozofija / Istok / Zapad / Kritika* (The Courage of Truth and Freedom. Reason / The World Philosophy / The East / The West / Critique) – Karl Jaspers (2005 – Sarajevo: “Bemust”); *Metafizika Zapada i njezino prevladavanje / O bitku i vremenu, o prostoru / Tehnika i znanost* (Metaphysics of the West and its Overcoming / On Essence and Time, On Space / Technique and Science) – Martin Heidegger, Edgar Morin (2005 – Sarajevo: “Bemust”); *Filozofska hermeneutika i esejistička teorija / Ontologija i filozofija jezika / Etika: Drugo drugoga* (Philosophical Hermeneutics and Essayistic Theory / Ontology and the Philosophy of Language / Ethics: The Other of the Other) – Hans-Georg Gadamer (2005 – Sarajevo: “Bemust”); *Suvremena esejistička teorija / Negativna dijalektika / Ideja spasonosnog / Transformacija filozofije i teorija znanosti* (Contemporary Essayistic Theory / Negative Dialectic / The Idea of Saving like / Transformation of Philosophy and the Theory of Science) – Theodor Wiesengrund Adorno, Walter Benjamin, Karl-Otto Apel (2005 – Sarajevo: “Bemust”); *Filozofija i etika / Suvremena fenomenologija svijeta života / Kritika filozofije povijesti i metafizike Zapada* (Philosophy and Ethics / Contemporary Phenomenology of the World of Life / Critique of the Philosophy of History and Metaphysics of the West) – Joachim Ritter, Hans Jonas, Otfried Hoeffe, Karl Loewith, Bernard Waldenfels (2005 – Sarajevo: “Bemust”); *Kritika moderne / Socijalna filozofija / Filozofija znanosti / Teorija racionalnosti: otvoreno društvo* (A Critique of Modernism / Social Philosophy / Philosophy of Science / The Theory of Rationality: Open Society) – Hans Lenk, Carl Friedrich von Weizsaecker, Paul Feyerabend, Richard Rorty, Peter Sloterdijk (2005 – Sarajevo: “Bemust”).

Facit: nedvojbeno je da akademik Abdulah Šarčević spada u red naših najplodnijih filozofskih pisaca i da je njegov *oeuvre* obiman i raznovrsan. Njegova filozofska istraživanja mogu se raščlaniti u nekoliko pravaca: problematika zapadne metafizike i samosvijesti, tradicionalne i novovjekovne filozofije; istraživanja filozofske antropologije; filozofska teorija moderne i postmoderne; filozofska hermeneutika i hermeneutička filozofija jezika; filozofija tehnike; filozofska teorija nauke; filozofska estetička teorija. I na kraju, no ne manje vrijedno, citiram iz referata za njegov izbor u redovnog člana akademika Muhameda Filipovića:

Stvarajući ovakvo jedno djelo koje se već i literarno ocrtava kao jedna cjelina, Šarčević je prije svih i više od svih nas, mada ne i jedini, ostvario ono što je ideal filozofije, tj. utemeljenu, suvremeno i visoko misaono artikuliranu i sadržajem bogatu, osobenu i ličnim iskustvom i viđenjem obogaćenu misao.

Šarčević je, dakle, izgrađena filozofijska ličnost čije mjesto u našoj filozofiji i kulturi ne mogu osporavati nikakvi specifični i specijalni sudovi.

AKADEMIK MUHAMED FILIPOVIĆ TUNJO – FILOZOFSKI PISAC, ERUDITA, ESEJISTA I DIPLOMATA⁸

⁸ Vidjeti: ANUBiH s. a.b; Akšamija i Kurjak 2019.

Akademici Šarčević i Filipović su Krajišnici, prvi je Sanjanin, a drugi Banjolučanin, međutim, dok su Šarčević i Premec filozofska pitanja prevalirajuće razrješavali *sub specie aeternitatis* (latinski „s gledišta vječnosti“) (HE 2013–2026c), Tanović i napose Filipović su ih motrili *sub speciae temporis* (lat. „s aspekta vremena“), uobzirujući bjelodanu činjenicu da je suvremeni čovjek „žurni čovjek“ i njegova svijest se određuje odnosom prema vremenu. I zato što vrijeme podjarmljuje čovjeka, čitav život mu se odvija *sub specie temporis*. Novi principi temporalizacije života u bivšoj Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini nagnat će profesora Muhameda Filipovića u političke i stranačke vode i političku borbu koju je nepretrgnuto vodio do svojeg preseljenja u onostranost.

Akademik Muhamed Filipović cijeli je svoj život posvetio očuvanju Bosne i Hercegovine i jedan je od rijetkih koji su ostavili tako velik i bogat književni opus, a Voljom Neba odjeljak o njemu unutar ovog teksta ispisujem na njegovu šestu godišnjicu smrti u fojničkom Reumalu. Dakle, 26. 2. 2020. godine u Sarajevu je u 91. godini preminuo jedan od najvećih bosanskohercegovačkih intelektualaca Muhamed Filipović Tunjo.

Iz njegove biografije (ANUBiH s. a.b) znamo da je u rodnom gradu završio osnovnu školu i realnu gimnaziju. Filozofiju, uz prirodne nauke i historiju, studirao je u Beogradu i Zagrebu, a diplomirao je 1952. godine. Doktorat iz filozofije odbranio je 1961. godine na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Iste godine biran je za docenta, 1967. godine za vanrednog, a 1972. za redovnog profesora. Na Odsjeku za filozofiju i sociologiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu predavao je predmete: Logika, Gnoseologija, Ontologija, Opća sociologija, Povijest socijalnih i političkih doktrina, Metodologija socioloških istraživanja, Politička ekonomija, Logika sa metodologijom i Metodologija znanstvenog rada.

Nadalje, od 1978. godine bio je član Akademije nauka i umjetnosti BiH, a obavljao je funkcije potpredsjednika ANUBiH od 1999. do 2008. godine i direktora Centra za leksikologiju i leksikografiju ANUBiH. Bio je i član P.E.N. Centra u BiH te predsjednik Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti (BANU). Filipović je bio gostujući predavač na univerzitetima u Americi, Velikoj Britaniji, Njemačkoj, Austriji, Danskoj, Norveškoj, Švedskoj, Finskoj, Švicarskoj.

Od 1961. godine Muhamed Filipović se borio za vraćanje imena Bošnjak narodu Bosne i Hercegovine, ali su mu politički oponenti to osporavali i sprečavali, s prikrivenom agendom da se bosanskim muslimanima ospori historijski državni identitet. Ovu će ideju obnoviti zajedno s Adilom Zulfikarpašićem 1990. godine, smatrajući da je došlo vrijeme istine, ali su

morali sačekati 1993. godinu i Bošnjački sabor da se našem narodu vrati njegovo pravo ime, a zemlji podari njen narod.

Osporavan, napadan, minimiziran, stigmatiziran, proganjan, profesor Filipović je bio svjedok jednog vremena, svjedok bosanskog i bošnjačkog 20. stoljeća, ali uvijek na braniku interesa Bosne i Hercegovine, bosanskog jezika, bosanske kulture. Napisao je veliki broj monografija iz logike, historije filozofije, historije kulturnog života Bosne i Hercegovine, estetike i politike. Bavio se i književnom kritikom i esejistikom, ali i leksikografijom. Autor je eseja „Bosanski duh u književnosti – šta je to“, koji je objavljen 1967. godine u časopisu *Život* (Filipović 1967), u povodu izdavanja zbirke poezije Mehmedalije Maka Dizdara *Kameni spavač*, u kojemu je zapisao i sljedeće:

Napokon smo shvatili da Bosna nije ničija do svoja i onoga koji u njoj živi i koji s njom živi. Naizgled parcijalan i podijeljen, povijesni se duh bosanskog naroda počinje očitovati kao realna osnova zajednice jednog naroda i više nacija.

Osobno duboko vjerujem da će se o značaju intelektualnog i naučnog pregnuća akademika Muhameda Filipovića u prethodnim decenijama, te njegovom utjecaju na ukupne društvene procese i silnice druge polovice 20. i prvih decenija 21. stoljeća, kako na prostoru Bosne i Hercegovine, tako i bivše Jugoslavije, Balkana i Europe, tek pisati i raspravljati, jer je riječ o skrajnje provokativnom i unikatnom mislitelju, gordom, dostojanstvenom i ponositom na lozu Filipovića koja je stara pola milenijuma.

Akademik Filipović je autor i koautor više od 50 monografija, 160 članaka u naučnim časopisima, ali i velikog broja drugih oblika radova u različitim publikacijama. Također, tijekom svoje dugogodišnje akademske i pedagoške karijere bio je mentor ili član komisije za 34 doktorske disertacije u zemlji i inozemstvu. Bio je suradnik Leksikografskog zavoda, glavni urednik Redakcije za BiH u Enciklopediji Jugoslavije. Pored bavljenja najraznovrsnijim temama marksizma i lenjinizma, te opće i primijenjene sociologije, Filipović je u bitnome usredotočen na probleme logike i filozofije jezika, što je posljedomalo njegovim zastupanjem transcendentalne semiologije na temeljima dijaloško-diskurzivnog mišljenja. Od 1990. aktivno se bavio politikom, utemeljitelj je i vođa Muslimanske bošnjačke organizacije, a potom Liberalne bošnjačke organizacije; veleposlanik BiH u Švicarskoj i Velikoj Britaniji (HE 2013–2026d).

Prema svjedočenjima brojnih poznanika i prijatelja, profesor Muhamed Filipović je nedvojbeno bio jedan od najsnažnijih intelektualnih autoriteta i najistaknutijih akademika u Bosni i Hercegovini (Mirko Pejanović), svjetionik bosanske duhovnosti, osoba koja je branila multietničku i demokratsku Bosnu i Hercegovinu, u skladu s blochovskim naputkom o vježbanju ortopedije

uspravnog hoda, on je sa 13 godina postao pripadnik narodnooslobodilačke borbe. Pejanović ističe da je Filipović bio istrajan u borbi da se sačuva integritet i suverenitet BiH.

Konačno, festschrift *Život i djelo akademika Muhameda Filipovića*, dvojice istaknutih priređivača (Akšamija i Kurjak 2019), dostatno je svjedočanstvo impresivnog primjera, kolosalnosti jednog uma, historijskog uma Bosne u političkoj filozofiji, ovog paradigmatičnog znanstvenog mentora i devet decenija njegovog uspravnog i neuzbibanog hoda. I na kraju, no ne manje važno, njegovi Bošnjaci nisu stali niti iza jednog zločina uprkos brojnim zločinima i genocidu koji su osobno pretrpjeli.

Glavna djela:

Lenjin: monografija njegove misli (1968), *Marksizam i suvremena filozofija* (1975), *Safet Krupić: marksistički filozof, kritičar i estetičar* (1986), *Filozofija jezika I* (1987), *Deset predavanja o ideji Europe* (2000), *Historija bosanske duhovnosti I–IV* (2004), *Metodologija znanosti i znanstvenog rada* (2004), *Filozofska istraživanja: filozofija, logika, jezik* (2005).

AKADEMIK ARIF TANOVIĆ – PROFESOR ETIKE, REKTOR
UNSA, ČLAN STALNOG KOMITETA EUROPSKE REKTORSKE
KONFERENCIJE U ŽENEVI I ZAGOVARATELJ IDEJE OTVORENOG
UNIVERZITETA

Akademik Arif Tanović je studirao povijest, geografiju, filozofiju i političke znanosti u Sarajevu i Beogradu, gdje je i doktorirao 1961. Sudjelovao je u II. svjetskom ratu od 1941., nakon rata obnašao je mnogobrojne političke dužnosti. Nakon novinarskoga i uredničkoga rada u beogradskoj *Borbi* i sarajevskom *Oslobođenju* (1950–57), od 1958. bio je asistent, a od 1961. do umirovljenja 1986. profesor filozofije na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Od 1980. redoviti je član Akademije nauka i umjetnosti BiH. Bavio se poglavito etikom, aksiologijom i praktičnom filozofijom. Posebice ga zanima problem vrijednosti i vrednovanja, a od sredine 1990-ih aktivno se bavio pitanjima uspostave mira, pomirenja i međuljudske solidarnosti u BiH (HE 2013–2026e). Preminuo je u 85. godini.

Funkciju rektora Univerziteta u Sarajevu obavljao je od 1977. do 1981. godine. Biran je za člana biroa Stalnog komiteta Europske rektorske konferencije (CRE) u Ženevi. Titulu doctor honoris causa dodijelio mu je Grand Valley State University Michigan, USA, 1978. godine.

U stručnom udruženju biran je za predsjednika Udruženja za filozofiju Bosne i Hercegovine i za potpredsjednika Jugoslovenskog udruženja za filozofiju (v. ANUBiH s. a.c). Jedan je od osnivača Međunarodnog foruma Bosna i član njegovog Upravnog odbora od 1997. godine. Također, bio je glavni i odgovorni urednik časopisa za društvena pitanja *Pregled*, glavni i odgovorni urednik biblioteke *Ethos*, izdavačke kuće Svjetlost iz Sarajeva i glavni i odgovorni urednik časopisa za filozofska pitanja *Dijalog*.

Kako se ističe u biografiji ANUBiH, pored naučnog, pedagoškog i uredničkog rada, bio je trajno angažovan u javnom i političkom životu. Biran je u razna predstavnička tijela, razna društveno-politička tijela, organe i savjete. Bio je član Centralnog komiteta SKJ i član Izvršnog komiteta CK SKBiH. U državnim organima obavljao je funkciju člana Predsjedništva SRBiH.

Objavio je i oko 300 eseja, članaka i drugih tekstova, kojima je potaknuo svoje nastavljače da se intenzivnije počnu baviti anglosaksonskom filozofskom tradicijom, vjerojatno pod utjecajem svojeg vlastitog bavljenja Russellovom filozofijom i uvidima i prosezanjima koje ostvario kao član Stalnog komiteta rektorske konferencije u Ženevi. Ovo je napose važno uočavanje s obzirom na to da je bio i predsjednik Zajednice univerziteta Bosne i Hercegovine.

Glavna djela:

Putevima Istoka (1958), *Bertrand Rasel – filozof i humanist* (1972), *Vrijednost i vrednovanje* (1972), *Etika i politika* (1973), *Biti u vremenu* (1974), *Humanizam i progres* (1979), *Socijalizam i društvena kritika* (1985), *Egzistencija u opsadi: etički pogledi i dileme* (2000), *Razgovori* (2005), *Preispitivanja* (2005), *Uzbilji vremena* (2005), *Vrednovanja u vremenu* (2010).

UMJESTO ZAKLJUČKA

Umjesto nipodaštavanja onih koji bi da *post mortem* demistificiraju izvanredne prinose iznad izriječkom pobrojane četvorice jakih i silnih duhovnih muževa i inače, silno bi me razveselilo da ti i takvi osobno išta napišu vrijedno i korisno i ostave u amanet svojim studentima kako bi ih imali po čemu upamtiti. Osobno, poslušavši umni naputak s početka uzete izreke kao motto, nastojao sam tek išaretiti (ukazati) na relevantnost opusa V. Premeca, A. Šarčevića, M. Filipovića i A. Tanovića danas – bez obzira na naša slaganja ili neslaganja, jer u ime pijeteta tako je nužno postupiti, ako ne zbog njih osobno, onda zbog nas samih, budući da, kako ispraćujemo one prije nas, jednako tako budemo i sami ispraćeni. Podvlačim da im osobno zamjeram što nisu više objavljivali na engleskom jeziku. Uostalom, filozofija je dubokoumno promišljanje o smislu života i čovjeku *hic et nunc*, a ne kratkoročno propinjanje i bućanje po hodnicima.

LITERATURA

- Akšamija, Mehmed A. i Asim Kurjak (ur.) (2019) *Život i djelo akademika Muhameda Filipovića*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu.
- ANUBiH (s. a.a) „Vladimir Premec (1939-2018)“. <https://www.anubih.ba/vladimir-premec/>
- ANUBiH (s. a.b) „Muhamed Filipović (1929-2020)“. <https://www.anubih.ba/muhamed-filipovic/>
- ANUBiH (s. a.c) „Arif Tanović (1925-2010)“. <https://www.anubih.ba/arif-tanovic/>
- DIOGEN pro culture magazine (2013) „TV INTERVJU -- Akademik, prof.dr. Vladimir Premec, prof.emeritus, Sarajevo, Bosna i Hercegovina“. *YouTube*, 12. 10. 2013. <https://www.youtube.com/watch?v=Tf82HyvBLok>
- FF (2014) *Zbornik radova / Simpozij Abdulah Šarčević – filozofsko iskustvo vremena (znanost, filozofija, umjetnost), održan u Sarajevu, 30. marta 2011. godine*. Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Filipović, Muhamed (1967) „Bosanski duh u književnosti – šta je to?“. *Život* 16(3), 3-18; U: Mehmed Sabitović (prir.) (2018) *Bosanski duh*. Sarajevo: Dobra knjiga.
- Finci, Predrag (2018) „In memoriam: Vladimir Premec (Gola, 1939. – Sarajevo, 2018.)“. *Filozofska istraživanja* 38(150/2), 407-408.
- Frangeš, Ivo (2000) *Umijeće interpretacije*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- HBL (1983–2025) „DRAGIŠIĆ, Juraj“. *Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/dragisic-juraj-humanist> (21. 2. 2026)
- HE (2013–2026a) „Dragišić, Juraj“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/dragisic-juraj> (21. 2. 2026)

- HE (2013–2026b) „Premec, Vladimir“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/premec-vladimir> (22. 2. 2026)
- HE (2013–2026c) „sub specie aeternitatis“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/sub-specie-aeternitatis> (23. 2. 2026)
- HE (2013–2026d) „Filipović, Muhamed“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/filipovic-muhamed> (23. 2. 2026)
- HE (2013–2026e) „Tanović, Arif“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/tanovic-arif> (23. 2. 2026)
- Kahteran, Nevad (2022) „In Memoriam: Abdulah Šarčević (1929-2021)“. *Comparative Philosophy* 13(2), 15. <https://scholarworks.sjsu.edu/comparativephilosophy/vol13/iss2/15>
- Kahteran, Nevad (2024) *The Bosnian and Herzegovinian Contribution to Transcultural Philosophy*. Cambridge Scholars Publishing.
- Leaman, Oliver (ur.) (2026) *Routledge Handbook of Islamic Enlightenment*. New York i London: Routledge.
- Ljubović, Amir (1996) *Logička djela Bošnjaka na arapskom jeziku*. Posebna izdanja XVIII. Sarajevo: Orijentalni institut.
- Ljubović, Amir (2008) *The Works in Logic by Bosniac Authors in Arabic*. Brill: Leiden.
- Merad, Ali (1967) *Le Réformisme Musulman en Algérie de 1925 à 1940*. Paris: Mouton.
- Muratović, Esko (2025). *Etički aspekti koncepcije humanizma kod Abdulaha Šarčevića*. Doktorska disertacija. Nikšić: Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet Nikšić.
- Pranjaković, Ivo (2005) *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine od XIV. do sredine XVIII. stoljeća*. Sarajevo: Matica hrvatska i HKD Napredak.
- Premec, Vladimir (2012) „Towards the Unity of the Modern World“. U: Momir Đurović (ur.), *Proceedings. International Conference Humanities and the Contemporary World, 7-9 June 2012, Podgorica, Montenegro*. Scientific Meetings, vol. 116. Podgorica: Montenegrin Academy of Sciences and Arts. <https://canupub.me/Docs/2012/249-Humanities-Contemp/Humanities%20and%20the%20Contemporary%20World%20-%202019.%20Vladimir%20Premec.pdf> (22. 2. 2026)
- Premec, Vladimir (2019) „Sjećanje na filozofiranje u Sarajevu“. *Pregled: časopis za društvena pitanja* 2(3-4), 139-142. <https://ipv4.pregled.unsa.ba/index.php/pregled/article/view/64>
- Sarajevo Publishing (s. a.) <https://www.sarajevopublishing.ba/bs/home>
- UNSA (2018) „In Memoriam Academician Vladimir Premec (1939 - 2018)“. *University of Sarajevo*, 26. 3. 2018. <https://www.unsa.ba/en/novosti/memoriam-academician-vladimir-premec-1939-2018>
- UNSA (2021) „Preminuo akademik Abdulah Šarčević (1929 – 2021)“. *Univerzitet u Sarajevu*, 15. 1. 2021. <https://www.unsa.ba/novosti/preminuo-akademik-abdulah-sarcevic-1929-2021>

On the occasion of the 70th anniversary of the Department of Philosophy and Sociology of the Faculty of Philosophy, University of Sarajevo

In honor of the four departmental full members of the Academy of
Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina (ANUBiH)

حياة للأمم التي لا تحي ذكرى أعظمها

(Lā hayāta lil-ummat allatī lā taḥayya dhikra 'azamā' iha

*– A people that does not preserve the memory of its great man has no
future)*

ABSTRACT

Academy denotes an association of scientists (learned society, organizational body) engaged in research in the field of natural sciences, philosophy and arts and which coordinates scientific research activities and standards for academic disciplines and they are usually structured according to academic disciplines, i.e. scientific fields studied and supported by the home state. An academician is a full member of the scientific, artistic, literary community in a particular society. In many countries it is an honorary title used to denote a full member of the national academy who has a strong influence on the national scientific/artistic life and plays an important organizational role in the academic exchange of countries. The pluralization of the academic space in BiH (the creation of ANU RS, HAZU, BANU, IANUBiH...) has somewhat improved its relatively rigid structure, however, the prestige and meaning of the title have definitely been significantly damaged by the devaluation of admissions and the very number of newly established academies. In order to confirm the meaningfulness of the membership of our four regular members of ANUBiH as a national (state) academy, in this short tribute to them, we point out the relevance of their work, with the only drawback that it has not been translated into English, because if that were the case, some of them would certainly be part of the mainstream of world philosophy today, despite everything.

Keywords: ANUBiH, A. Šarčević, M. Filipović, A. Tanović and V. Premec and the significance of their oeuvre.